

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/168828>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

HET CONVENANT CIVIEL EFFECT 2016: LEIDT MEER UNIFORMITEIT TOT MEER ACADEMISCHE KWALITEIT?

Miek Laemers*

* Prof. mr. M.T.A.B. Laemers is senior onderzoeker rechtspleging aan de Radboud Universiteit en bijzonder hoogleraar onderwijsrecht aan de Vrije Universiteit.

- 1 www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Raad-voor-de-rechtspraak/Nieuws/Paginas/Harde-afpraak-over-kwaliteit-jurist-die-togaberoep-wil-uitoefenen.aspx (laatst geraadpleegd 14 oktober 2016).
- 2 Aldus Margreet Ahsmann, rechter in de Rechtbank Den Haag en bijzonder hoogleraar rechtspleging aan de Universiteit Leiden, www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Raad-voor-de-rechtspraak/Nieuws/Paginas/Harde-afpraak-over-kwaliteit-jurist-die-togaberoep-wil-uitoefenen.aspx (laatst geraadpleegd 14 oktober 2016).
- 3 M.T.A.B. Laemers, 'Advocaten en een wankelend juridisch fundament', AA 2014, p. 961-967 (AA20140961); M.T.A.B. Laemers, 'Hoe verhoudt de T-shaped lawyer zich met het civiel effect?', in: *The T-shaped lawyer; Kwaliteit is breder dan diepte* (Congresbundel de Jonge Balie Congres 2015), www.jongebaliecongres.nl.
- 4 Yacht, 'Vraag naar overheidsjuristen groeit explosief', 10 november 2016. Zie: www.yacht/kenniscentrum/pers/2016/11/10-11-2016-vraag-naar-overheidsjuristen-groeit (laatst geraadpleegd 10 november 2016).

In maart 2016 sloten de Raad voor de rechtspraak, het Openbaar Ministerie, de Nederlandse Orde van Advocaten en alle juridische faculteiten in Nederland een convenant over de eisen voor het civiel effect. De programma's van de juridische opleidingen moeten uiterlijk met ingang van academisch jaar 2017-2018 daaraan zijn aangepast. De vraag is of het convenant grote gevolgen gaat hebben voor de praktijk en voor de kwaliteit van de juridische opleidingen.

1 Inleiding

Op 22 maart 2016 sloten de Raad voor de rechtspraak, het Openbaar Ministerie, de Nederlandse Orde van Advocaten en alle juridische faculteiten in Nederland een convenant over de eisen voor het civiel effect. Dankzij dit convenant kunnen rechtspraak, Openbaar Ministerie en advocatuur ervan op aan dat afgestudeerde juristen met de aantekening 'civiel effect' op hun bul daadwerkelijk de vereiste kennis en kunde in huis hebben om door te kunnen studeren voor de functie van rechter, officier van justitie of advocaat, zo luidt de berichtgeving van de Raad voor de rechtspraak op zijn website.¹

Op 22 maart 2016 sloten de Raad voor de rechtspraak, het Openbaar Ministerie, de Nederlandse Orde van Advocaten en alle juridische faculteiten in Nederland een convenant over de eisen voor het civiel effect

Volgens Margreet Ahsmann, namens de Raad voor de rechtspraak betrokken bij de totstandkoming van het convenant, was het probleem met het civiel effect (in het vorige convenant) dat de universiteiten er verschillend invulling aan gaven.² Dat zou niet alleen komen omdat daarin niet nauwkeurig omschreven was wat het civiel effect precies inhield, maar ook

omdat universitaire rechtenopleidingen 'in de jacht op de student' in de loop der jaren studenten veel keuzevrijheid in de studie zouden hebben gelaten.

Bedacht moet worden dat studenten die zich na hun afstuderen willen bekwamen als bijvoorbeeld wetgevingsjurist, wetenschapper of ICT-jurist ook tijdens hun studie worden geconfronteerd met de invloed van het convenant

In het bericht van de Raad voor de rechtspraak komt tot uitdrukking dat de wens van de praktijk zou zijn meer uniformiteit, in ieder geval voor wat betreft de juridische basis. Dat is opmerkelijk, want een paar jaar geleden klonk vanuit een aantal grote advocatenkantoren juist de roep om meer verbreding en differentiatie, waarbij zelfs werd voorgesteld de juridische masters en de advocatuur open te stellen voor personen die geen rechtenbachelor hebben gedaan.³ Nu die geluiden enigszins zijn verstomd en hier en daar worden overstemd door de roep om juristen die niet werkzaam zullen zijn als advocaat of rechter,⁴ is het interessant om te bezien of de nieuwe eisen in het convenant kunnen bijdragen aan de kwaliteit van afgestudeerde juristen. Bedacht moet worden dat studenten die zich na hun afstuderen willen

bekwamen als bijvoorbeeld wetgevingsjurist, wetenschapper of ICT-jurist ook tijdens hun studie worden geconfronteerd met de invloed van het convenant. Het is immers niet gebruikelijk om jezelf op voorhand de mogelijkheid te ontfangen een togaberoep uit te gaan oefenen door af te zien van de 'verklaring civiel effect' op het diploma.

In de wettelijke regeling had (en heeft thans) de meestertitel niet automatisch civiel effect

2 Korte historie van het civiel effect

Tot 1 september 1993 waren de eisen voor het verkrijgen van het civiel effect neergelegd in het Academisch Statuut. Met de komst van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) werd het Academisch Statuut afgeschaft en waren de vereisten die golden voor de juridische beroepen neergelegd in verschillende wetten, zoals de Advocatenwet. Daarop volgde de komst van AMvB's die op basis van de WHW de verschillende beroepsvereisten vastlegden. De vraag rees door wie en in welke mate van gedetailleerdheid die vereisten moesten worden geformuleerd: niet alleen de beroepsverenigingen zouden een rol moeten kunnen spelen maar ook de faculteiten, die naast toekomstige togadragers ook andere juristen, bijvoorbeeld voor de wetenschap of de ambtenarij, moesten opleiden. Rond de invoering van de bachelor-masterstructuur in 2002 speelde daarnaast dat er rechtenopleidingen werden aangeboden die door een combinatie met een andere discipline weliswaar tot de meestertitel leidden, maar waarvan het de vraag was of de afgestudeerden wel voldeden aan de eisen van het civiel effect.⁵ Met andere woorden: in de wettelijke regeling had (en heeft thans) de meestertitel niet automatisch civiel effect. De meestertitel wordt immers automatisch toegekend aan eenieder die een opleiding heeft afgerond die in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO) staat geregistreerd onder het kopje 'Recht'. Deze verwarrende situatie rechtvaardigde nadere regeling van de beroepsvereisten. Het Disciplineoverleg Rechtsgeleerdheid (DRG), bestaande uit de verzamelde decanen rechtsgeleerdheid binnen de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU), heeft aan de totstandkoming van zo'n regeling bijgedragen totdat zijn voorstellen door de komst van de bachelor-masterstructuur werden ingehaald. In het DRG-systeem moesten opleidingen met civiel effect minstens 140 studiepunten juridische vakken omvatten, waarbij 'door de faculteiten grondige kennis van en inzicht in de juridische hoofdvakken, Europees recht daaronder begrepen, werd gegarandeerd'.⁶ In 2005 is in het DRG afgesproken dat de student om civiel effect te behalen moest voldoen aan de beroepsvereisten genoemd in de toepasselijke Besluiten.⁷ Daarnaast spraken de juridische faculteiten in een (tot 2016 geldend) convenant tussen hen en de Nederlandse Orde van Advocaten af dat de bachelor- en masteropleiding gezamenlijk 200 studiepunten aan juridische vakken moesten omvatten, waarvan minimaal 60 op bachelor- en minimaal

60 op masterniveau. De faculteiten verplichtten zich ertoe dat het afsluitende examen zou getuigen van 'een grondige kennis en inzicht' op een aantal hoofdggebieden van het recht, te weten het privaatrecht, het strafrecht en het staats- en bestuursrecht.⁸

De verschillende universiteiten spraken onderling af dat de universiteit waar de student zijn masterdiploma haalt, beslist of deze voldoet aan de vereisten van civiel effect. Indien voldaan is aan die eisen komt de verklaring civiel effect op het diploma-supplement te staan.

3 In de praktijk

Laten we aan de hand van een praktijkvoorbeeld kijken hoe het civiel effect op dit moment (nog) kan worden ingevuld.⁹ De Rijksuniversiteit Groningen (RuG) biedt een aantal juridische opleidingen aan. Voor civiel effect dient de *juridische* opleiding (wo-bachelor en -master of hbo-bachelor, -premaster en -master) aan de volgende vereisten te voldoen. Allereerst de *puntenis*: de student dient in totaal minimaal 200 juridische studiepunten te hebben behaald, waarvan minimaal 60 ECTS op wo-masterniveau en minimaal 60 ECTS op wo-bachelorniveau. De tweede voorwaarde is een *inhoudseis*: de student moet grondige kennis hebben van en inzicht hebben in de rechtsgebieden die worden benoemd in de besluiten die betrekking hebben op de beroepsvereisten en de opleidingen voor de togaberoepen. Aan de RuG omvat de meest algemene inhoudseis de volgende vakken: Burgerlijk recht 1, 2, 3; Bestuursrecht 1, 2, 3; Strafrecht 1, 2, 3; Handelsrecht; Burgerlijk procesrecht 1. Indien de student extra bachelorvakken volgt, is het advies deze ook tijdens de bachelor te doen. Dan komen ze namelijk op het supplement van de bachelordiploma. Staat de student al voor de master ingeschreven en wil hij alsnog civiel effect vakken volgen, dan kan dat alleen via contractonderwijs aan de Groningse faculteit. Vakken die behaald worden via deze route komen niet op het masterdiploma.

Daarnaast is het mogelijk aan de RuG een vrij masterprogramma te volgen. Daarvoor zijn de vereisten dat 1) het een vol studiejaar van 60 ECTS moet behelzen; 2) het programma een samenhangend geheel dient te vormen; 3) ten minste 30 ECTS aan juridische vakken dient te worden besteed; 4) het programma niet binnen een van de bestaande masteropleidingen gerealiseerd mag worden; 5) het minimaal 21 ECTS dient af te wijken van een van de bestaande masteropleidingen.

Naar mijn mening noopt een formulering als 'grondige kennis en inzicht' tot eigen operationalisering door de verschillende faculteiten en verschaft het ruimte om de academische vrijheid uit te oefenen

Eén voorbeeld kan natuurlijk niet aantonen dat de invulling van het civiel effect divers was of is. Als dat op basis van onderzoek van Ahsmann wel het geval

- 5 Zie voor een beschouwing over rechtenopleiding en civiel effect aan het begin van deze eeuw: H. de Doelder & R. Ladan, 'De juridische faculteiten, de bachelor-masterstructuur en het civiel effect', *NJB* 2001, p. 154-157.
- 6 De Doelder & Ladan 2001, p. 157.
- 7 Besluit beroepsvereisten advocatuur (*Stb.* 2005, 48) en Besluit opleiding rechterlijke ambtenaren (*Stb.* 1985, 555).
- 8 Vermelding verdient ook het 'Domeinspecifieke Referentiekader Rechtsgeleerdheid' (Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid, Utrecht, december 2015). In dit document worden de uitgangspunten geschetst van waaruit opleidingen invulling geven aan hun curricula ten behoeve van uit te voeren visitaties. In deze bijdrage wordt daar niet verder op ingegaan. Zie daarvoor: www.nvao.net/beoordelingsprocedures/vlaanderen/domeinspecifieke-leerresultaten (laatst geraadpleegd 16 december 2016).
- 9 http://www.rug.nl/rechten/kennisbank/?cid=rechten_7_890_927 (laatst geraadpleegd 14 oktober 2016).

Foto: Manon Heinsman | © Ars Aequi

blijkt te zijn, hoe onwenselijk is dat dan?¹⁰ Naar mijn mening noopt een formulering als 'grondige kennis en inzicht' tot eigen operationalisering door de verschillende faculteiten en verschaft het ruimte om de academische vrijheid uit te oefenen en aldus tot een gewenste, eigen profilering te komen.

In het convenant is helder omschreven welke vakken een student op welk niveau in elk geval moet hebben gevolgd wil hij het keurmerk krijgen. Ten opzichte van het vorige convenant is sprake van het nader formuleren en detailleren van de kenniseisen

10 M.J.A.M. Ahsmann, 'Het civiel effect biedt niet wat het pretendeert', *NJB* 2011/28, p. 66-70.

11 Bij het schrijven van deze paragraaf heb ik dankbaar gebruik gemaakt van de informatie die mij werd verstrekt door mr. Rob van Bogget, beleidsmedewerker onderwijs aan de VU, op 30 september 2016.

12 Zie voor de tekst van het convenant 2016: www.advocatenorde.nl/258/studenten/juridische-bachelor-en-master.html (laatst geraadpleegd 16 december 2016).

4 Het convenant van 22 maart 2016¹¹

Het voorafgaande convenant heeft zo'n tien jaar dienst gedaan. Welke overeenkomsten zijn er en welke veranderingen worden doorgevoerd? Ook het 'oude' convenant, dat gold vanaf 2006, kende de eis van 200 ECTS (van de in totaal 240 ECTS) aan 'zuiver juridische' vakken in de bachelor- en masterfase samen. Omdat het vóór 2006 mogelijk was om al in de bachelorfase grotendeels te voldoen aan de 200-ECTS-eis (het realiseren van 180 ECTS aan juridische vakken in de bachelor

was niet ongebruikelijk), kon de situatie ontstaan dat de masterfase grotendeels niet-juridisch werd ingevuld. De resterende 20 ECTS waren immers zo gevuld met een masterscriptie (12 ECTS) en met een keuzevak (8 ECTS). Om te voorkomen dat de master in juridisch opzicht uit de rails ging lopen werd in het 'oude' convenant bepaald dat de masterfase 60 ECTS aan juridische vakken moest bevatten.

In het convenant van 2016 zijn vanuit de behoefte om meer ruimte te hebben in de masterfase verschillende niveaus aangebracht in de opleiding: het eerste jaar van de bachelor moet inleidend zijn en in het tweede en derde jaar moet verdieping plaatsvinden die tezamen 100 punten oplevert.¹² De eerstejaarsvakken mogen daarvoor niet meetellen. De bewegingsruimte in de master is enerzijds kleiner geworden, anderzijds verruimd omdat de master niet meer 60 punten in juridische vakken hoeft op te leveren. Het convenant schrijft exact voor wat in de bachelor moet worden onderwezen en voor de master is bepaald dat daarin verdiepende juridische vakken moeten zitten. De wettelijke eisen aan het civiel effect schrijven nog steeds voor dat er een bepaald niveau is behaald op het gebied van het civiele recht, staats- en bestuursrecht en strafrecht, de drie hoofdonderdelen van het recht. In het convenant van 22 maart 2016 is helder omschreven welke vakken een student op welk niveau in elk geval moet hebben gevolgd wil hij het keurmerk krijgen. Ten opzichte van het vorige convenant is sprake van het nader formuleren en detailleren van de, voornamelijk positiefrechtelijke, kenniseisen. Daarnaast is in de preambule helder verwoord dat de standaard de ju-

juridische faculteiten voldoende ruimte moet laten om zich ten opzichte van elkaar te profileren. De basis voor het civiel effect is 240 ECTS: 180 te behalen in de bachelor en 60 in de master. De formulering is nog steeds 'kennis van en inzicht in' de hoofdvakken privaatrecht, strafrecht en staats- en bestuursrecht. Ten aanzien van de vakken internationaal publiekrecht en Europees recht zijn specifieke eisen geformuleerd alsmede ten aanzien van het programma.

Niet op alle onderdelen van het convenant kan in dit bestek worden ingegaan. Interessant om te vermelden zijn de regels opgenomen onder punt 3 van het convenant:

'In de eindtermen van bachelor- en masteropleidingen die meetellen voor het civiel effect wordt tevens verzekerd dat de afgestudeerde na het afronden van beide opleidingen: a) in staat is op academisch niveau een juridisch analytisch betoog te schrijven en b) kennis van en inzicht heeft in diverse metajuridische perspectieven op het recht, en dat hij deze in een analyse van een maatschappelijk-juridisch vraagstuk kan betrekken.'

Dit heeft de schijn van een strategische bepaling die moet voorkomen dat de kritiek zich onmiddellijk richt op het ontbreken of slechts zwak aanwezig zijn van metajuridische perspectieven. Begrijpelijk is dat het convenant een aantal problemen niet kan oplossen. Het hele onderwijsprogramma moet worden gerealiseerd in 240 keer 27 uur. Als alle hoogleraren en vakken van de rechtenfaculteit aan bod zouden komen dan zou een veelvoud aan uren nodig zijn.

De discussies over de gewenste invulling van de juridische opleiding gaan onvermoeibaar door, maar voor de betekenis van het civiel effect daarbinnen is weinig aandacht

5 Reacties uit het veld

Het convenant 2016 heeft een lange voorgeschiedenis en het heeft de nodige tijd gekost voordat deelnemende partijen het eens werden over de uiteindelijke versie. De reacties in de juridische bladen zijn na de *release* beperkt gebleven. Dat is opmerkelijk omdat vóór maart 2016 er een soms felle pennenstrijd werd gevoerd door voor- en tegenstanders van het civiel effect als zodanig en de concrete invulling daarvan.¹³ De discussies over de gewenste invulling van de juridische opleiding gaan onvermoeibaar door, maar voor de betekenis van het civiel effect daarbinnen is weinig aandacht. De Raad voor de rechtspraak is blij met het convenant, hetgeen niet mag verbazen gezien de – zo lijkt het – bepalende rol van zijn woordvoerder bij de totstandkoming. Voorts hebben vooral grote advocatenkantoren desgevraagd hun reacties naar aanleiding van het nieuwe convenant gegeven. Ze denken nogal verschillend over de uniformerende werking van de afspraken rond het civiel effect. Sommige kantoren, zoals De Brauw, menen dat het nieuwe convenant juist meer ruimte biedt om personen met een niet-juridische achtergrond het civiel effect

te verlenen.¹⁴ Er is namelijk ook afgesproken dat mensen met een niet-juridische bachelor onder omstandigheden het civiel effect kunnen krijgen.¹⁵ Voor De Brauw geldt dat het kantoor zich bij de werving en selectie onder meer richt op afgestudeerden van de University Colleges, waar studenten naar Angelsaksisch voorbeeld een brede opleiding krijgen. In die opleiding tellen analytische vaardigheden en brede interesse zwaar mee, hetgeen door De Brauw belangrijker wordt gevonden dan parate kennis.

De controverse tussen partijen die parate juridische kennis vooropstellen en partijen die juist gaan voor slimheid en brede belangstelling op welk gebied dan ook, lijkt getekend

Daarmee lijkt de controverse tussen partijen die parate juridische kennis vooropstellen, zoals de Raad voor de rechtspraak, en partijen die juist gaan voor slimheid en brede belangstelling op welk gebied dan ook, getekend. Op de vraag of de advocatenkantoren door de nieuwe afspraken beter weten wat ze kunnen verwachten van afgestudeerden, luidt het antwoord veelvuldig ontkennend: Allen & Overy, Pels Rijcken en AKD zouden weinig toegevoegde waarde in het convenant zien en dus ook niet zo veel zien veranderen.¹⁶ Een woordvoerder van Pels Rijcken drukt het zo uit dat zijn kantoor weinig hinder heeft ondervonden van een kennelijk verschil tussen universiteiten bij de invulling van het civiel effect. Alle kantoren passen strenge selectie toe van jong juridisch talent waardoor de kwaliteit van juridische dienstverlening wordt gewaarborgd.¹⁷

De nieuw aangehouden decaan van de rechtenfaculteit van de Universiteit van Amsterdam, Nollkaemper, heeft zich afgelopen zomer wel publiekelijk uitgelaten over het nieuwe convenant.¹⁸ Mede door de aanpassing van de eisen van het civiel effect moest het curriculum van de bachelor aangepast worden. Hij verklaarde hier niet gelukkig mee te zijn omdat hij van mening is dat de beroepspraktijk niet zoveel invloed zou moeten hebben op de invulling van de studie rechtsgelerendheid. Universiteiten zouden deze vrij moeten kunnen inrichten. Hij zou het liefst helemaal af willen van het civiel effect en meer gaan richting een systeem zoals dat in Amerika bestaat.¹⁹

Uitvoering geven aan het convenant garandeert geenszins de 'productie' van kwalitatief goede toekomstige togadragers

6 Wat niet (helder) in het convenant staat

Uitvoering geven aan het convenant garandeert geenszins de 'productie' van kwalitatief goede toekomstige togadragers. Een afgestudeerd jurist met

13 Zie bijvoorbeeld het discours tussen Dorresteyn (A.F.M. Dorresteyn, 'De rechtenopleiding opnieuw de maat genomen?', *NJB* 2011/406, p. 472-474) en Ahsmann (M.J.A.M. Ahsmann, 'Het civiel effect biedt niet wat het pretendeert', *NJB* 2011/28, p. 66-70).

14 Zie het bericht van de redactie van *Mr. d.d.* 3 mei 2016 op: www.mr-online.nl/juridisch-nieuws/30249-grote-kantoren-denken-verschillend-over-uniforme-afspraken-civiel-effect (laatst geraadpleegd 19 december 2016).

15 Waarschijnlijk doelt de woordvoerder op artikel 14 van het convenant: 'Studenten die aan een University College hun opleiding hebben afgerond in een juridische variant, of die een andere opleiding voor op hoge academische kwaliteit geselecteerde studenten hebben afgerond met een juridische hoofdrichting, en die vervolgens een juridische master behalen op het terrein van een of meer hoofdvakken van het Nederlandse recht zoals hiervoor onder 2 omschreven, kunnen het civiel effect verkrijgen indien de examencommissie bachelor van de juridische faculteit van de betrokken instelling van oordeel is dat zij op grond van de juridische examens die zij hebben afgelegd, zowel in hun reguliere opleiding als, voor zo ver nodig, in aanvulling daarop, hebben aangetoond te voldoen aan de eindtermen van het juridische bachelorprogramma, en hun op grond daarvan een juridisch bachelordiploma heeft toegekend waardoor in combinatie met de behaalde master aan de eindtermen voor civiel effect wordt voldaan.'

16 Zie het bericht van de redactie van *Mr. d.d.* 3 mei 2016 op: www.mr-online.nl/juridisch-nieuws/30249-grote-kantoren-denken-verschillend-over-uniforme-afspraken-civiel-effect (laatst geraadpleegd 19 december 2016).

17 Idem noot 14 en noot 16.

18 www.folia.nl/actueel/101805/nieuwe-rechtendecaan-het-liefst-wil-ik-af-van-het-civiel-effect (laatst geraadpleegd 15 november 2016). Het interview met de decaan is op 16 juni 2016 gepubliceerd, dus na totstandkoming van het convenant, waaronder zijn voorganger zijn handtekening had geplaatst.

19 Daar kan de student na zijn studie een toets (*bar exam*) maken die georganiseerd wordt door de beroepspraktijk. Die neemt dan zelf de verantwoordelijkheid om te toetsen of afgestudeerde studenten voldoen aan de

vereisten om in de advocatuur te kunnen werken.

20 www.jongebaliecongres.nl (laatst geraadpleegd 8 november 2016).

21 www.jongebaliecongres.nl (laatst geraadpleegd 8 november 2016).

22 Meer specifiek geldt dat het gebruik van taal niet allereerst een instrument is om kennis te reproduceren, maar een instrument om de conversatie/de tegenspraak over juridische thema's te voeren.

23 Het in 2008 in Amerika opgerichte Rocket Lawyer werd groot door als een van de eersten online gratis juridische documentatie (in begrijpelijke taal) aan te bieden aan particulieren en ondernemers en hen te koppelen aan advocaten. Rocket Lawyer Europe gaat nu ook miljoenen Europeanen op eenvoudige en betaalbare wijze toegang geven tot juridische documentatie en advocaten. Zie het FD 10 september 2016, <https://fd.nl/ondernemen/1166849/komst-rocket-lawyer-is-flinke-steen-in-nederlandse-vijver> (laatst geraadpleegd 16 december 2016).

24 Met betrekking tot automatisering en digitalisering lopen faculteiten aan tegen het gegeven dat de rechtenopleiding een wetenschappelijke opleiding moet zijn. Studenten trainen wel technische vaardigheden, maar daar kan de opleiding – anders dan in het hbo – niet op gericht zijn.

25 Zo vond op 14 april 2016 aan de Rijksuniversiteit Groningen een conferentie plaats 'Sustainable Law and Sustainable Legal Education.' Op 19 februari 2016 werd tijdens een symposium t.g.v. het tweede lustrum Utrecht Law College aandacht besteed aan vragen als: Heeft een jurist met uitsluitend kennis van het recht nog toekomst? Kan academische diepgang alleen maar worden bereikt door juristen uitsluitend als specialisten op te leiden? Is het einde van de rechtenstudie als massastudie in zicht? Op 29 januari 2016 vond het vijfde Landelijk juridische jaarcongres plaats aan de VU in Amsterdam. Het thema was 'De jurist en de academische juridische opleiding in de 21e eeuw; 21st century skills en de T-shaped jurist'.

26 C.J.J.M. Stolker, *Rethinking the Law School: Education, Research, Outreach and Governance*, Cambridge: Cambridge University Press 2014.

27 P.C. Westerman, 'Het Calimero-gevoel van de jurist. Interview met prof. mr. C. Stolker', *NJB* 2015/961, p. 1348-1351.

civil effect hoeft volgens het convenant niet te koop te lopen met de tijd waarbinnen hij zijn studie heeft afgerond, hoe vaak hij gebruik heeft gemaakt van herkansingen en hoe hoog zijn cijfers (uiteindelijk) waren. In het convenant is weinig tot geen aandacht voor bepaalde vakken en vaardigheden die onmiskenbaar ook van grote betekenis zijn zowel voor toekomstige rechters, advocaten en officieren van justitie, als voor andere juridisch beroepsbeoefenaren.

In het convenant wordt gewag gemaakt van de taalvaardigheid van juristen, maar ik ben geneigd de betreffende bepaling als *window dressing* te duiden

Een eerste voorbeeld betreft de taalvaardigheid van juristen. Daarvan wordt gewag gemaakt in het convenant, maar ik ben geneigd de betreffende bepaling als *window dressing* te duiden. En dat terwijl het belang van taal voor juristen evident is. Daarvan getuigt bijvoorbeeld het thema van het in november 2016 gehouden Jonge Balie Congres. Onder de titel 'Meesterlijk gesproken' werd aandacht geschonken aan nut en noodzaak van goed taalgebruik.

'In weinig beroepsgroepen speelt taal zo'n grote en doorslaggevende rol als in de advocatuur. Het juiste taalgebruik, zowel in woord als geschrift, kan het verschil maken tussen de zaak winnen of verliezen. Het is voor advocaten daarom van groot belang dat zij de Nederlandse taal tot in de puntjes beheersen.'²⁰

Tijdens het congres werd aandacht besteed aan retoriek, het effect van *framing* en succesvolle communicatiestrategieën richting de cliënt, de rechter en de wederpartij.²¹ Het is op zijn minst opmerkelijk dat het convenant niet een vak voorschrijft dat kan voorzien in het aanleren van dit soort vaardigheden. Een student kan met hoge cijfers zijn juridische vakken halen, maar als hij zijn kennis niet ook mondeling en schriftelijk voor het voetlicht kan brengen, dan zal hij nooit een geslaagd jurist worden.²²

Het gevaar dat de klassieke togadragers overruled worden door externe deskundigen, ook van buiten hun vakgebied is niet denkbeeldig

Een tweede voorbeeld vindt zijn oorsprong in de digitalisering van het juridische beroepenveld en de gevolgen voor het juridisch onderwijs. Het project KEI binnen de rechtspraak, Legaltech en Rocket Lawyer,²³ maar ook meer algemene ontwikkelingen als internationalisering, globalisering en robotisering zijn onderwerpen die niet buiten de juridische opleiding gehouden mogen worden.²⁴ Het gevaar dat de klassieke togadragers *overruled* worden door externe deskundigen, ook van buiten hun vakgebied, is niet denkbeeldig. Op welke manier

kunnen en moeten juridische faculteiten de studenten voorbereiden op een totaal ander speelveld dan voorheen? Of hoeven ze dat wellicht helemaal niet omdat ze daar niet voor bedoeld zijn? Met deze ontwikkelingen wordt al geïllustreerd dat het bereiken van een convenant nimmer een eindstation kan zijn. Het is noodzakelijk dat aan de verschillende rechtenfaculteiten voortdurend aandacht is voor nut en noodzaak van bezinning op de manier waarop de juridische opleiding moet worden ingericht om studenten de juiste bagage mee te geven voor hun uiteenlopende beroepsperspectief.²⁵

Over het juridisch onderwijs is door veel juristen op behartigenswaardige wijze geschreven

7 Waar vinden we tijd voor reflectie?

Over het juridisch onderwijs is door veel juristen op behartigenswaardige wijze geschreven. Een recente mijlpaal binnen de literatuur is ongetwijfeld het boek van Stolker: *Rethinking the Law School*.²⁶ Een hoofdthema daarin is de vraag of de rechtenopleiding een academische opleiding is (of moet zijn) dan wel een meer beroepsgerichte. Hij constateert wereldwijd een enorme diversiteit aan manieren waarop juristen worden opgeleid. Voor Stolker is het belangrijkste van de noodzakelijk geachte academische vorming dat studenten (leren) nadenken en leren 'tegedenken'. Dat laatste zou een verbinding kunnen vormen naar de ideeën van enkele grote advocatenkantoren een paar jaar geleden, inhoudend dat de bacheloropleiding van de toekomstige advocaat niet een juridische opleiding hoeft te zijn. Leren tegedenken is immers geen monopolie van rechtenstudenten. Een ferme uitspraak daarover doet Stolker niet: het gaat er uiteindelijk om dat studenten leren analytisch te denken én de doctrine van het recht kennen. Hij pleit voor het stellen van academische vragen. Het stellen van vragen waarvan de antwoorden eenvoudig zijn te reproduceren uit de boeken draagt immers niet bij aan wetenschapsbeoefening.²⁷

De vraag of van het convenant van 2016 op dit punt verbetering is te verwachten is moeilijk te beantwoorden: voor positiefrechtelijke kennis moet veel tijd en aandacht worden gereserveerd, maar of de wetenschappelijke benadering ermee is gediend? De – vooral door Ahsmann – bepleite uniformiteit lijkt weinig recht te doen aan de academische vrijheid van de betrokken docenten en hoogleraren. Bovendien maakt het bestaan van prestatieafspraken de neiging om 'niet moeilijk te doen' als het gaat om het verhogen van de academische component binnen de positiefrechtelijk ingekleurde rechtenopleiding alleen maar groter.

Het verbinden van onderwijs met wetenschappelijk onderzoek gebeurt veeleer ondanks dan dankzij de regels van het convenant

Mijn eigen ervaring is dat in gesprekken met collega's van de juridische faculteit over de concrete inhoud van vakken, de toe te passen didactiek en de toetsvormen het civiel effect als aanjager noch als spelbreker naar voren komt.²⁸ Het hanteren van de noties van *Law in action* bijvoorbeeld betekent dat er aandacht is voor hoe regels in de praktijk uiteindelijk uitpakken en gehandhaafd kunnen worden. Het verbinden van onderwijs met wetenschappelijk onderzoek gebeurt veeleer ondanks dan dankzij de regels van het convenant.

Verhoging van de kwaliteit kan gerealiseerd worden als opleidingen hun eerstejaars mogen selecteren, de massaliteit afneemt en er op de faculteiten voldoende capaciteit en geld is

8 Slotopmerkingen

Wat te denken van de nieuwe eisen? Zullen de programma's van de juridische opleidingen, die uiterlijk met ingang van het academisch jaar 2017-2018 aan het convenant moeten zijn aangepast, leiden tot grote veranderingen en tot meer eenheid in de juridische opleidingen? En meer nog: leiden ze tot verbetering van de kwaliteit van aankomend juristen? De discussie over de juridische opleiding wordt vaak gevoerd in termen van academie versus beroep. Uiteindelijk zal de juiste mix kunnen bijdragen aan de kwaliteit. Meer nog kan verhoging van de kwaliteit gerealiseerd worden als opleidingen hun eerstejaars mogen selecteren, de massaliteit afneemt en er op de faculteiten voldoende capaciteit en geld is.

Graag wordt in de discussies een vergelijking gemaakt tussen de geneeskundeopleiding en die van juristen.²⁹ Eerstgenoemde opleiding zou beter doorzocht zijn en meer samenhang vertonen. Voor een succesvolle geneeskundeopleiding lijken mij andere verschillen minstens zo belangrijk te zijn, bijvoorbeeld dat geneeskundestudenten door de decentrale selectie aan een zwaardere selectie zijn onderworpen dan hun rechtsgeleerde leeftijdgenoten. De opleiding van geneeskundestudenten leidt volgens sommigen bovendien 'min of meer automatisch' tot een beroep, terwijl voor juristen geldt dat de opleiding 'slechts de mogelijkheid creëert' om in bepaalde beroepen terecht te komen.³⁰

Hoe nu tot een oordeel te geraken over het in 2016 afgesloten convenant? Leidt het tot een goede universitaire, wetenschappelijke juridische opleiding? Met instemming haal ik Schuyt aan, die aan een dergelijke opleiding de volgende eisen stelde: een gedegen basiskennis van de belangrijkste leerstukken van het recht; een goede theoretische scholing, dat wil zeggen het verwerven van het vermogen om snel en adequaat iets bij en aan te leren; het aanleren van een persoonlijke onafhankelijkheid bij het beantwoorden van rechtsvragen; en ten slotte inlevingsvermogen in de diverse juridische beroepen. Dat kan, aldus Schuyt, onder andere bereikt worden door deel uit te gaan maken van een levende rechtscultuur, waarin de waarden van de rechts-

staat de gemeenschappelijke component van al het juridische werk, dus van togadrager tot wetgevingsjurist en van bedrijfsjurist tot rechtswetenschapper, is geworden.³¹

Het convenant speelt slechts een bescheiden rol bij het realiseren van een goede jurist en het kan zeker niet de enige leidraad zijn voor het vormgeven van juridische opleidingen

Het lijkt onmogelijk deze eisen te vatten in een convenant. Het huidige convenant draagt naar mijn mening hooguit bij aan de twee eerstgenoemde eisen. Dat betekent dat het convenant slechts een bescheiden rol speelt bij het realiseren van een goede jurist en dat het zeker niet de enige leidraad kan zijn voor het vormgeven van juridische opleidingen. Ook zonder convenant civiel effect mag verwacht worden dat juridische opleidingen zich ten doel stellen dat de aanstaande (toga)jurist met een goed opgezet basisconcept een brede intellectuele en academische juridische basis meekrijgt. De focus op directe toepasbaarheid en bruikbaarheid van de facultaire rechtenopleiding in de togaberoepspraktijk zou wellicht minder zijn, hetgeen ruimte schept voor verbreding én verdieping van de opleiding. Gegeven het feit dat hard gewerkt is aan de totstandkoming van het nieuwe convenant lijkt het vooralsnog een goede zaak dat in een convenant wordt vastgelegd wat de maatschappij, meer in het bijzonder de advocatuur, de rechterlijke macht en het Openbaar Ministerie, kan verwachten van een afgestudeerde bachelor- en masterjurist. De variëteit aan kwaliteitsniveaus van toekomstige juridische beroepsbeoefenaren zal echter ongetwijfeld groot blijven. Wanneer aan de instroomkant niet of nauwelijks wordt geselecteerd verschuift selectie naar de groep die uitstroomt. Het afnemend beroepenveld zal – rekenend op de door het convenant wellicht wat meer geconcretiseerde basiskennis van afgestudeerde juristen – in sollicitatieprocedures haar eigen kwaliteitseisen blijven aanleggen.

Anno 2017 zijn de faculteiten en het afnemend beroepenveld kennelijk van mening dat de eisen van het civiel effect nodig zijn om de kwaliteit van afgestudeerde juristen die gaan werken in de advocatuur of rechterlijke macht te kunnen garanderen

In mijn vorige bijdrage over dit onderwerp pleitte ik ervoor te waken dat het juridisch fundament van toekomstige advocaten zodanig wordt ondergra-

²⁸ Dat zou anders zijn als het gaat om internationalisering. Zie: S. Claessens, 'Internationalisering in het rechtenonderwijs', *NJB* 2015/455, p. 560-565.

²⁹ Claessens 2015, p. 1663-1664; Ahsmann 2011, p. 66-70; M. Ahsmann, 'Civiel effect, Keurslijf of keurmerk?', *NJB* 2015/962, p. 1355-1361.

³⁰ Claessens 2015, p. 1664.

³¹ C.J.M. Schuyt, 'Juridische beroepsuitoefening en de eisen die aan een universitaire juridische opleiding gesteld kunnen worden', *Strafblad* 2011/4, p. 18, aangehaald bij Stolker 2013, p. 73.

³² Laemers 2014, p. 967.

ven dat ze niet in staat zijn het juridisch systeem te doorgronden en ingewikkelde juridische kwesties te analyseren.³² Anno 2017 zijn de faculteiten en het afnemend beroepenveld kennelijk van mening dat de eisen van het civiel effect nodig zijn om de kwaliteit van afgestudeerde juristen die gaan werken in de advocatuur of rechterlijke macht te kunnen garanderen. Een belangrijke kanttekening die ik heb gemaakt is dat het afnemend beroepenveld andere beroepen kent, die wellicht meer gebaat zijn bij grotere gerichtheid op zaken als academische vorming dan op het beroep van advocaat of rechter. Een tweede kanttekening is dat er weinig bewijs is voor de bewering dat (net) afgestudeerde juristen te weinig zouden zijn geëquipeerd voor het beroep van advocaat of rechter. De grote kantoren hoor je daar niet over, zij hebben hun eigen visies en methoden om de beste juristen uit het grote aanbod te pikken.

Het vergt flexibiliteit om ook met de tegengestelde beweging, die zich manifesteert in een wens tot meer ruimte binnen de juridische opleiding, om te gaan

Het vergt flexibiliteit om ook met de tegengestelde beweging, die zich manifesteert in een wens tot meer ruimte binnen de juridische opleiding, om te gaan. Een goede balans is nog niet gevonden. Wel is zeker dat, als het stoppen van de rechtenopleiding in het keurslijf van een convenant leidt tot verwaarlozing van aandacht voor buiten het positiefrechtelijk domein gelegen kennis en vaardigheden, het civiel effect dan eerder een vloek is dan een zegen.
